

ՊԱՏԿԵՐ

ՀԱՆԴԵՍ ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ, ԹԻԻ 8

1 Օգոստոս 1894

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

ՏՊԱՐԱՆ

ՃԻՎԵԼԷԿԵԱՆ

Պատր. Աթ. Ճառատեմ Թիւ. 20

1894

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

1. ԱՆԾԱՆՈԹԻՆ ԽՆԴԻՐՆ — Ս. Վ. Նաչաբեկեան,
2. ՏՆԿԱԲԱՆԱԿԱՆ — Յովն. — Ս. Գեղ. Յ. Ալան,
3. ԽՈԹԱԲԱՆԱԿԱՆ — Նշն,
4. ՎԵՐԵԼԻՔ — Յ. Վ. Աճեմեան,
5. ՎԻՃԱԿԱԴՐԱԿԱՆ — Յովն. Յ. Ալան,
6. ՎԱՐՔ Ս. ՄՈՆԻԲԱՅԻ. — Յովն. Վ. Աճեմեան,

Պ Ա Տ Կ Ե Ր

Հ Ա Ն Դ Է Ս Կ Ի Ս Ա Մ Ս Ե Ա Յ

Հիմնգերոդ Տարի

թիւ 8

1 Օգոստոս 1894

ԱՆԾԱՆՈԹԻՆ ԽՆԴԻՐՆ

Շաբալարութիւն (*)

ԽԱԻԱՅԻՆ ՏԵՂԱՓՈԽՈՒԹԻՒՆՔ

Երկրազնտիս պատենին փոփոխութեանց քննութեան մէջ անշուշտ կարեւոր դիտելիք մ'է լերանց կազմութեան խնդիրն: Այսինքն ըստ ընկալեալ դրութեան ենթադրելով թէ երկրիս խաւերուն կազմութիւնն 'ի սկզբան հորիզոնական եւ զուգահեռական եղած ըլլայ ջրոց անդնդոց մէջ, լերանց այժմեան ունեցած դիրքն՝ հակառակ այդ կանոնաց՝ մեքենական զօրաւոր ուժոյ մը արդիւնք համարելով՝ քննութեան կը կարօտին:

Շատերն առ այդ՝ երկրիս զանդուածին տակաւ առ տակաւ սեղմումն պատճառ կը համարին. որով երկրիս մակերեւութին հորիզոնական զուգահեռածեւ եւ ուղղահայեաց ճառագայթանման ձկտումն կը ծնանի, եւ աստի կը յառաջէ կքեալ զողացումն հողոց եւ ծալածոյ փոթոթն խաւերու: Ուստի տեղափոխութիւնն կամ տեղատարիւն (Dislocation, Déplacement) կըրկին կերպ է, կամ հորիզոնաձեւ մասի մը եւ կամ ուղղահայեա-

(1) Տե՛ս Պարսէր Դ. Տարի Եւ 22:

ցին, Այսպէս տեղ կայ որ միայն առաջին ձեւն կը յայտնէ, տեղ կայ՝ որ երկրորդն, եւ կամ կրկին ձեւն միանգամայն:

Ոչ միայն հին աշխարհն՝ այլ եւ նորն՝ Ամերիկայ՝ շատ մը նոյնօրինակ խաւային կազմութիւններ ցոյց կուտայ. հորիզոնական եւ ուղղահայեաց ձկտմամբ, երկրորդ դարուն հաւանական գործն կ'երեւի:

Ըստ կազմութեան տեղւոյն՝ կը փոխուի նաեւ իր ստացած ձեւն. եթէ ժայռուտ է հողն՝ աւելի մեծ զօրութիւն մը կը պահանջուի ծալածոյ ձեւ կամ կորնթարդ երեւոյթ մը տալու համար, եթէ կաւային է՝ յայտնապէս աւելի դիւրին է գործըն, ըստ այսմ ծալածոյք (plis) կրնան ուղիղ կամ հակալ՝ կամ ծուռ կամ հողմնարածեւ, կամ ճառագայթաւոր, անուաձեւ, եւայլն ըլլալ: Առաջին կծկմամբ մը երկրիս կեդրոնն տեղի կուտայ վերին խաւերուն կքման. կը տապալին մերձաւորքն, եւ վերիններն կը յաջորդեն մեղմաբար իրարու. ահա խոնարհումն եւ ծալածոյ խաւերու երեւոյթն ամեն կերպարանաւ: Հակառակ շարժումն ուրիշ տեղ մը կ'ընդլայնէ խաւն՝ վերին խաւերն կը ճաթուտին եւ թաւալղոր բացուած պատառուածքին մէջ կը թափին. մաս մը միայն կորնթարդ գմբեթն կը ձեւացունէ, կամ կրկին շարժմամբ կը ցցուի. եւ խառնափնդոր կազմութեամբ ցոյց կուտայ ամենազգի խաւերու ամեն տեսակ եւ ամեն ձեւով բաժանումն:

Որչափ ալ բաղմամբիւ են ծալածոյ խաւք լեռներու մէջ՝ եւ լաւ մեկնութիւն մ'է այս, այսու ամենայնիւ լերանց կազմութեան կանոնն դեռ անձանօթ է մեզ. վասն զի առհասարակ կ'ազդէ ծալածոյ դրութիւնն, թէ կակուղ եւ թէ կարծր ապառաժուտք նոյն ազդեցութեանց կ'ենթարկին. սակայն խորհելու է՝ թէ ինչպէս հնար է որ կարծրագոյն ժայռերն պարզ կքմամբ մը եւ կամ պորտացմամբ՝ թէ գոգանան եւ թէ պորտանան, առանց բնաւ ըստ սովորական փորձառութեան ջարդուբուրդ ելլելու: Եթէ ըսուի՝ ինչպէս երբեմն թէ կարծր ժայռերու պնդանալէն առաջ պատահած են այդ գոգացմունք եւ պորտացմունք՝ շատ լաւ. սակայն այդ իսկ ընդունելի չէ. վասն զի մի եւ նոյն ծալածոյին մէջ թէ նախնական՝ թէ միջին եւ թէ երրորդ չըջանի ժայռերն կը տեսնանք:

Զուիցերիայի երկրաբանք իրենց լեռնակոյտերու մէջ երկար քննութիւններ կատարելէ յետոյ՝ ըսին. որ եւ է ժայռ որ ներքին խաւէ մը մղուի 2000 մետր ճնշմամբ՝ կակղանալով կըր-

նայ ծալածոյ ամեն երեւոյթ առնուլ՝ առանց փշրուելու: Իրաւ է այս մասամբ իւրեք. սակայն այսու կատարելապէս զոհանալ՝ չեմ կարծեր թէ բանական ըլլայ:

Որ եւ է հորիզոնական մղումն (poussée) որ կեդրոնէն մեկնելով՝ դէպ ՚ի վերին խաւերն յառաջէ՝ ծալածոյքն եւ պորտացումն ծնանելէ զատ ըստ իր ուղղութեանն զանազան կերպարանքով պատառուածներ եւ խրամատներ կը պատճառէ. պատառուածն (cassures) տեղային այլասեռ կազմութենէն կը ծնանի: Շատ տեղ կրնանք տեսնել Հս, Աե. Հր, Ամ. պատառուածներ ահազին փեռեկներով, վիթխարի փապարներով, եւ որոնց կրկին չրթունքն իրարու հաւասար չեն ոչ թանձրութեամբ եւ ոչ բարձրութեամբ: Սալցպուրկի մօտ՝ Պ. Suess նոր ուսումնասիրութեան նիւթ ըրած է՝ ոսկեհատ փապարներն, որոց ուղղութիւնն է Հս, Աե. իսկ ընդարձակութիւնն երկու պատառուածներն միայն յիշելով միոյն 1,700 մեղր. միւսին 7,000 մեղր. իսկ երկայնութիւնն 40է 50 հազար մեղր:

Մղումն եթէ միակ ակնէ բխած է՝ որոշ ուղղութեամբ մը կը ձեւանան ծալածոյք. իսկ երբ շատ մը տեղէ մղումն եւ ճնշումն յառաջէ՝ ծալածոյք զանազան ուղղութիւն կ'առնուն: Այսպէս Գերմանիոյ հիւսիսային կողմն՝ Հիւսիսային ծովուն եւ Ալպեանց մէջ երկու տեսակ ծալածոյք կան, մին ըստ մղման ուղղութեան՝ որ է Հր, Աե. Հս, Ամ. եւ միւսն ուղղահայեաց զիրքով Հր, Ամ. Հս, Աե. առ այս սեպհականած են կրկին առնունք՝ հոլանտական ուղղութիւն (direction niederlandienne) զոր կրնամք կոչել մենք հոլիգոնական. եւ միւսն հերկիւնեան ուղղութիւն (direction hercynienne), զոր կրնամք կոչել՝ ուղղահայեաց: Սակայն ինչ որ ալ կոչենք՝ ինչ անուն ալ տանք, չեմ կարծեր թէ խնդրոյն էութիւնն ըստ բաւականին ճանչցած ըլլանք. վասն զի ենթադրելով թէ կրկին այդ ուժերն յաջորդաբար մղած են գետինն եւ հերկիւնեան ուղղութեանն յանգած՝ բան մը բացատրած չենք ըլլար: Ենթադրենք թէ ըստ այդմ հարաւ արեւելեան զօրութիւնն ազդած ըլլայ նախ՝ եւ գետինն իւր կազմութեամբն մղման ուղղահայեաց զիրքովն դէպ ՚ի հիւսիսային արեւելք կանգնած ցցուի, եւ ասոր վրայ հարաւ արեւմտեան զօրութիւնն ազդած ըլլայ կրկնակի. պատառուածներ պէտք էր ծնանել նոյն օրինաց համեմատական. մինչ միշտ բացառութիւն եւ միշտ անբացատրելի խրթնութիւն կը տես-

նեմք, որու դէմ Պ. Suess դժուարացած կը մնայ եւ ուրիշ պատճառ կը խնդրէ:

Որ եւ է լեռնակոյտ՝ ներքին մղման արդիւնքն է. սակայն այդ մղման զուգընթաց է եւ արտաքին ճնշումն. որով ձորք եւ պատառուածք եւ փեռնկներն կը պատճառին:

Երկրիս զնգակերպին ճառագայթներուն ուղղահայեաց կըքմունք եւ բարձրացումնք կան, որով դարեւանդք կրնան ուղղածեւ կամ պտուտակածեւ շրջանակ կազմել եւ կամ երկուքին խառնրդով՝ անկանոն դոհալէժ մը կամ դարափոր ձեւացունել: Նշանաւոր է ամերիկեան Գոլորատոյի ահաւոր պատառուածն 3,600 մեղր բարձրութեամբ, շրջանապատ ուղղագիծ դարաւանդն Մեծն Գանոն:

ԼԵՌՆԱԴՕՏԵԱՑ ԶԵԻԱՅՈՒՄՆ

Լերանց շղթայից կազմութեան նախկին գաղափարն

Ջանազան կարծիք երկրաբանութեան ամեն մի մասն շօշափելէ յետոյ՝ լերանց եւ գօտեաց կազմութեան խնդրոյն վրայ ալ կը հասնի: Werner որ երկրաբանական գիտութեան հիմնարկուններն մին է՝ կ'ըսէ՝ թէ բաց 'ի հատաքարէ (granite) եւ հրանիւթէ՝ մնացեալ ամեն նիւթերն ջրոց սկային դիրան են, եւ լերանց գօտեաց կազմութեան ժամանակ՝ նոյն սկզբնական վիճակի մէջ էին: Սակայն ընդ դէմ կարծիքներ շուտով յայտնուեցան, երբ L. Buch եւ Humboldt հակառակ դրութեամբ մը՝ հրացեալ ժայռերու բարձրանայն սկսան քարոզել պատճառ լեռնաշղթայից: Լեռներն՝ իբրեւ հրաբխի արտաքին պատեանն՝ ներսէն դէպ 'ի զուրս մղման ծնունդներն եղան: Եթէ հատաքար կամ գղձաքար (Gneiss) պորտ մը անմուէր լերանց շղթայի մը վրայ՝ E. de Beaumont խօսոյն կը հետեւցունէր՝ թէ ներքին բուռն մղմամբ այդ կարծր հրային ժայռերն մինչեւ երկրիս վերին խաւերն հասեր են, իրենց հետ եւ աւելի արագ բարձրացունելով՝ մնացեալ գետինն, որոնցմով կազմուած են լեռներն: Ամենէն վերին խաւին դարաշրջանն հասկընալով՝ եւ ամենէն ներքին խաւին կազմութեան ժամանակն ջննելով՝ լերանց տարիքն կը հետեւցունէր յիշեալ դիտնականն:

Ըստ սոյն Դիտնականին լերանց շղթայից կազմութիւնն

մեծ եւ ահաւոր յեղաշրջում մ'է երկրիս վրայ: Ներքին հրաշէկ հալածոյ միջուկն ճառագայթմամբ կորուսանելով իր ջերմութիւնն կը կծկի. վերին պատեանն կը փլի եւ միջուկին հետ կը կցի. այսպէս շարունակելով՝ փլած մասն կանգուն մնացածին կողերուն վրայ սոսկալի ճնշմամբ կ'ազդէ, կը ձեւանան լեռներն, կը փեռնակին. եւ այդ պահուն կը դադրի գործարանական էակաց կեանքն: Երկրաբանական նոր շրջան մը կը զարթնու:

Այսպէս զուգահեռական շղթայից ժամանակն եւ տարիքն մի է, եւ փեռնեկք եւ պատառուածք՝ երկրաչափական օրինօք կը կատարուին:

Սակայն այս ալ երկար չտեւեց, եւ բոլորովին հակառակ կարծիքն յաղթանակեց. այսինքն լեռանց եւ շղթայից կազմութիւնն՝ ոչ եթէ յանկարծական եւ սոսկալի յեղաշրջմանց ծրնուդներ են, այլ զանդաղ եւ հանդարտ այլ երկար գործոց արդիւնք:

(Շարայարեղի)

Ս. Վ. Ն.

ՏՆԿԱԲԱՆԱԿԱՆ

ՊԱՐՏԷԶՆԵՐՈՒՆ ՀԱՍՏԱՏՄԱՆ

ԵՒ

ԾԱԽԱԼՄԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՆԸ

Շարունակութիւն (*) եւ վերջ

1546էն ի վեր, Գաղղիացի René du Bellay Արքեպիսկոպոսը հիմնած էր ի Մանս տնկաբանական պարտէզ մը: Այս պարտէզս լիք էր արեւելեան բոյսերով՝ այնպէս որ Բատուայիւնէն վերջ այն ատենի պարտէզներուն մէջ ամենէն դեղեցիկն կը համարուէր:

Robin Լուվուի եւ Սէն-Ժէրմէնի մէջ 1590ին պարտէզ մը յարդարած էր եւ տնկած ազգի ազգի դժուարագիւտ արեւել-

(*) Տե՛ս Պարիզի Ե. Տարէ, Ը-7

եան բոյսեր: Միայն այս պարտիզին մէջ կը գտնուէր թիթեռնածաղկան այն խիստ թանկագին մէկ տեսակն, որուն Լինէ՝ ի յիշատակ իւր գտչին, Բուպինիէր անունը տուաւ: Այս ծաղկին ամենէն ծանօթ տեսակն *Robinia pseudo acacia* ըսուածն է: Յայտնի է թէ այս պարտէզները չենք կրնար նոյնացնել արդի տնկաբանական պարտէզներուն հետ: Ատոնք պարզապէս անհատական թոյլ եւ անգոյն փորձեր կրնան նկատուիլ, որոնք գուցէ տնկագիտական ճաշակն տարածելու նպաստած ըլլան: Միջին դարու պարտէզները գուցէ հիմակուաններուն մէկ շատ հեռւոր սկզբնաւորութիւնը համարուին, որովհետեւ տեղական եւ կամ անհատական ըլլալով չէին համապատասխաներ գիտութեան պահանջումներուն: Կարգ ու կանոն չկար. բժշկական ու սանոդն կրնար սխալիլ իւր ուսումնասիրութեանց մէջ եւ գաղափարներն առաւել եւս կը վատթարանային:

Պէտք է ուրեմն մինչեւ Մոնթելիէ քաղաքին բուսաչիտական պարտիզին հիմնարկութեան թուականը երթալ, գտնուել համար, զէթ Գաղղիայի մէջ, առաջին օրինակը պարտիզի մ'որ բոյսառաքար յատկացեալ ըլլայ տնկաբանութեան հասարակաց ուսուցման:

Վեշտասաներորդ դարուն արեւմտեան Եւրոպայի քիչ շատ կատարեալ բուսաբանական ու բժշկական Դպրոցը կը գտնուէր Գաղղիայի Մոնթելիէ քաղաքը. իսկ Իիզա, Բատուա եւ Քոլոնիա արեւելեան Եւրոպայի գիտական աշխարհին կեդրոնները համարուած էին:

Բժշկութեան ուսանողք այն ժամանակ գունդագունդ կը զիմէին ի Գաղղիա *Rondelet* համբաւաւոր բժշկին դասախօսութիւններուն:

Բժշկական ու դեղագործական արուեստին էական մասն է գործնական տնկաբանութիւնը. արդ Համալսարաններուն կից կը գտնուէր միշտ բոյսերու յատուկ պարտէզ մը: Այն Դպրոցներն որոնք այսպիսի հաստատութիւններ ունէին, կատարեալ կը համարուէին — Հներիկոս Դ. Արքան խիստ կանուխ անդրադարձաւ թէ բժշկական ուսանողներուն մեծամասնութիւնը Իտալիա կ'երթայ. ուստի եւ այս բանին առաջն առնելու համար 1693ին հաստատուց առանձին դասախօսութեան մ'ընթացք անդադնութեան եւ տնկաբանութեան համար Մոնթելիէի համալսարանին մէջ: Այս դասախօսութեան նպատակն էր «Գնահատել եւ ծանօթացնել տալ Ուսանողներուն բժշկութեան յոյժ կար-

եւոր եւ դործնական եղանակը. բոյսեր ու տնկեր կը գտնուին որոնք բուժողական են. զասոնք ի մօտոյ ուսումնասիրելով Ուսանողք կրնան ի հարկին օգտուիլ ասոնցմէ»:

Մոնթէլիէի Համալսարանին բնական գիտութեանց առաջին Ուսուցիչն եղաւ Richer de Belleval գիտնականը:

1596ին տնկաբանական պարտէզն աւարտած բլլալով, դասախօսութիւնները սկսան: Յարգելի գիտնականին զլիաւոր նըպատակն եղաւ պարտիզին մէջ գտնուող տնկերն ու բոյսերը կարգի դնել:

Գիտնական աշխարհի համար դարագլուխ մը կրնայ համարուիլ Մոնթէլիէի պարտիզին բացումը, այցելուք եւ ուսանողք միշտ գովեստով խօսած են այս հաստատութեան վրայօք:

Ollivier de Serres իւր 1600ին հրատարակած «Théâtre d'agriculture» անուն երկասիրութեան մէջ կը գրէ թէ Մոնթէլիի պարտէզն կատարեալ էր եւ անոր բոյսերուն զաստուութեան եղանակին պէտք են հետեւիլ ուրիշ նմանօրինակ հաստատութիւններն ալ»:

Այս պարտիզին Տնօրէններն եղան Pierre Magnol եւ August Pyrame de Candolle բժիշկներն, որոնք զիտցան նոր զարկ մը տալ պարտիզին:

1626ին Herouard, Լուդովիկոս ԺԳ. ին անձնական բժիշկըն, կրցաւ Արքային հաւանութիւնն առնել ու Բարիզի Սէն—Վիգթոր թաղին մէջ գտնուող պարսպ հողերն ծախու առնել եւ «հոն չինել արքունի բժշկական համալսարանին տնկաբանութեան եւ դործնական պարտէզը»: Այսպիսի համեստ սկզբնաւորութիւն մ'ունեցած է այն հիմնարկութիւն, որ յետոյ Բարիզի Տնկաբանական պարտիզին որրան ըլլալու նախասահմանեալ էր:

Tournefort եւ Fagon բժիշկները — Դարուն նշանաւոր գիտնականները — ստանձնեցին պարտիզիս վերին հսկողութիւնը:

Անթուան, Պէռնար տը Ժիւսսիօ, Պիւֆֆոն, լը Մոնիէ, լա Պիլլարտիէր ընդարձակեցին հետզհետէ այսպիսի համեստ սկզբնաւորութիւն ունեցող պարտէզս:

Անգղիոյ ծանօթ ամենէն հին բուսաբանական պարտէզն Rev քաղքինն է. որ 1650 հիմնուեցաւ Վիլիւմ Թուռնբրի ձեռքը:

Նմանապէս 1673ին Chelsea քաղքին մէջ Ճոն Ֆլօսանի հիմ-

նաժ պարտէզը ժամանակաւ պարզեւ տրուեցաւ Լոնտոնի Դեղագործներու ընկերութեան. պայմանաւ որ տարուէ տարի 50 տեսակ նորադիւտ տնկեր տնկուին, մինչեւ որ ամբողջին գումարն 2000ի հասնի, կէտ առ կէտ այս պայմանը կատարուեցաւ:

Ուպսալայի բուսաբանական պարտէզը 1657ին հիմնուած է. մեծ անուն ունեցաւ այս պարտէզս երբ Լինէ, հաստատութեան Տնօրէնը, հրատարակեց իւր անմահ երկասիրութիւնները:

Երկար պիտի ըլլար գրութիւնս եթէ ուզէի նաեւ ութեւտաներորդ Գարուն մէջ հաստատուող տնկաբանական Պարտէզներն ուսումնասիրել. անցողաբար ըսենք թէ Եւրոպայի գրեթէ ամէն գլխաւոր քաղաքները այսպիսի պարտէզներ ունեցան:

Վերջացնելէ յառաջ մեր պատմականը համառօտ նշանակենք Ամիէն քաղքին պարտիզին հիմնարկէքն ալ:

Ամիէն քաղքին մէջ նոյն ժամանակներն մեծ հռչակ ունէր don Roble վանականը. արդ սոյն գիտնականին թախանձանայ վրայ Լուդովիկոս ԺԵ հրամանագիր մը հրատարակեց, որով արասնութիւն կուտար Ամիէնի մէջ պարտէզ մը հիմնելու:

Գիտնական Արբան, պարտիզին տնկերը 26 դասակարգի բաժնեց, ամէն մէկ տեսակին բուժողական յատկութեան համաձայն:

1 Դասակարգը կը բովանդակէր մաքրողական յատկութիւն ունեցող տնկեր:

2 » » » Լանջական (բէզդորալ) »

3 » » » Փռնզացուցիչ » »

Այսպէս յաջորդաբար մինչեւ 21երորդ:

Այս 21 դասակարգերն ալ ստորաբաժնելու համար Լինէի գրութեան հետեւեցաւ, որ արդէն սկսած էր ընդհանուր ըլլալ:

— Մեր մինչեւ ցարդ յիշատակած պարտէզներուն մէջ ի սկզբան անդ խիստ սակաւ բոյսերու տեսակներ կը գտնուէր:

1543ի Բատուայի տնկաբանական պարտէզը 400 տեսակ բոյս ունէր. Leyde քաղքինը 1567ին 800. Բարիզին 1641ին, 2360. Մոնթելիէինը 2200, Քեմբրի՞նը 5700:

1842 տարեթիւին Բատուայի պարտէզը 10000 տնկերու տեսակներ ունէր, որ է ըսել երեք դար յառաջ ունեցածէն 25 անգամ աւելի. այսօր Բարիզի, Քիէվի, Պերլինի եւ Թուրինի պարտէզները 12 մինչեւ 20000 տեսակ տնկեր ունին:

Եւրոպայի մէջ եղած բովանդակ տնկաբանական պարտէզներուն մէջ գտնուող զանազան բուսոց եւ անկոց տեսակներուն թիւը մինչեւ 25 — 30000 կը հասնի, սակայն այս պատկառելի թիւն ալ դեռ քառորդն է Դասապրոց մէջ յիշատակուած 120 — 125,000 տնկերուն տեսակին:

Յ. Լ. Յ. Ա. Ն.

Խօթարանական

ԻՆՖԼՈՒԷՆՑԱՆ Ի ՄԱՍՆԱԻՈՐԻ ՏՂՈՑ ՔՈՎ

Շարունակութիւն (*) եւ վերջ

Գալով տղոց ինֆլուէնցայէն բռնուելուն, նախ ընթերցողաց ուշադրութիւնը կը հրաւիրենք այն արտակարգ դէպքերուն վերայ, զորս նշանակեցինք երբ վերը թուեցինք կրիւրի զանազան համաճարակները, որովհետեւ տեսանք թէ մէկ քանի համաճարակները տղոց համար մահացու եղած են:

Ըստ վիճակագրական հաշուեցուցակներու, տղաք ընդհանրապէս 1889 — 90ի համաճարակին չափահասներէն աւելի ազատ մնացած են ինֆլուէնցայէն: Ընդհանրապէս 1889 — 90ի համաճարակն թեթեւ է:

Տղաքներու վրայ ինֆլուէնցան սովորաբար մէկէն ի մէկ երեւան կուգայ, առանց կանխանշանի: Ինֆլուէնցայի առաջին ախտանշանը ջերմն է, որ մասնաւոր հանդամանք կամ նշան մը չունի: Տաքութիւնը շատ անգամ 40 եւ 41 աստիճան կը բարձրանայ:

Թէ՛ տղոց եւ թէ՛ չափահասներու վրայ ինֆլուէնցան երեք տեսակ է, վասն զի ինֆլուէնցան կրնայ լրջաւ շնչառական, քստամոքային կամ ջղային: Այս երեք զանազան ձեւերը սակայն կրնան շատ անգամ իրար խառնուիլ եւ միանգամայն մէկ անհատին վրայ գտնուիլ:

(*) Տե՛ս Պարէէր Ե. Գալէ Դէ- 7:

Ծնչառական եւ ստամոքային ձեւերը արդի համաճարակի ատեն շատ տեսնուած է, ի մասնաւորի տղոց վրայ: Զղայինը ամենէն աւելի երկիւղալի երեւոյթներ կը ներկայացընէ եւ ամենէն աւելի ծնողքները վախնալու իրաւունք ունին: Արդեամբ ալ այս վերջին տեսակը շատ անգամ նոյն անունով ծանօթ զարհուրելի հիւանդութեան հանդամանքը կը ստանայ, փոքր հիւանդներն անզգայ վիճակի մէջ կ'իյնան եւ անգամ մը քնանալէ վերջ՝ ալ չեն կրնար արթննալ: Տքթ. Պաքինոկի վերջին համաճարակի պահուն այսօրինակ երեք դէպքեր տեսեր է. երեքն ալ մեռեր են զղայագիրկ վիճակի մը մէջ: Սիւլէսդը եւ ուրիշ գաղղիացի տղոց հիւանդութիւններու մասնագէտ բժիշկներ զիտեր են ինֆլուէնցայի այնպիսի դէպքեր, որոնք կը ներկայացընէին մէնէնժիդի ախտանշանները, ուստի եւ այս տեսակի *méningite grippale* անունը տուին (*Revue des maladies de l'enfance* 1893):

Ինֆլուէնցան ամէն հասակի տղոց վրայ հաւասարապէս կրնայ գալ. բժիշկները կ'ընդունին նաեւ *influenza congenitale* րդէպքեր:

Ինֆլուէնցան տղոց վրայ այնու մանաւանդ մահացու է, որ ատով վարակուող տղոց վրայ հիւանդութեան ախտանշանները դիւրաւ չեն ճանչցուիր. վասն զի բացի ըզեղային հարբուխէն, շատ մ'ուրիշ հիւանդութիւններու տեսակներ ալ՝ տնդամալուծութիւն, արիւնային լուծողութիւն, մորթային ախտանշան, դիտուած է:

Հոս պէտք է դարձեալ յիշատակել թէ ինֆլուէնցան ինչ հիւանդութիւններուն սերմը կրնայ ցանել տղաքներու մարմինն մէջ: Այս վտանգին ենթարկուած են կամ ժառանգականութեան կամ ընկալեալ պատճառներով թոքախտէ ամենէն աւելի տրամադրութիւն ունեցողները:

Ինֆլուէնցան կրնայ իր ձգած հետեւութիւններովը թոքախտի ստորաձեւ միջրոպներու աճման համար գերազանց վայր մը պատրաստել:

Ինֆլուէնցան կրնայ դարձեալ տղոց մահացու ըլլալ, վասն զի զանազան կնճառոտ ստամոքային խանգարումներ յառաջ կը բերէ, չնորիւ մեր նորաձեւութեան մոլութեան, ծանծաղամտութեան եւ ծուլութեան, որով բաղմամբիւ մայրեր այս խեղճուկ արարածները ստնտուններու կամ ծծակներու անդթութեան կը յանձնեն: Ո՛չ մին եւ ո՛չ միւսը կրնան մայրական կաթին

տեղը բռնելի Գոնէ այս ամէնքը աչքի տռջեւ ունենալով լաւ ստնատու մը գտնելու աննշան նեղութիւնը յանձն առնուէր. ըստուգիւ տեսած եմ 15 ամսուէ ի վեր կաթ ունեցող ստնատուներ, որոնք նորածիններուն կաթ կ'ուտան, եւ կամ նոր տղաբերքէ ելածներ՝ որոնք մէկ տարեկանէն վեր եղողները կը դիւցընեն. Արդեօք ինչպիսի՞ յանցանքներ չեն գործուիր ծծկակներուն ձեռքը:

Նախ քան ինֆլուէնցան բուժելու եղանակները տեսնելու՝ քանի մը զգուշութիւններ առաջարկենք, որոնց շնորհիւ կրնանք տղաքները գերծ պահել ինֆլուէնցայէն. — Թոքախտաւոր կամ խուրաճար տղաք ամենէն աւելի վարակուելու վտանգի մէջ են. Ուստի նախ զատոնք պէտք է ոչ միայն վարակեալներէն, այլ նաեւ կասկածելի եղողներէն անգամ մեկուսացընել. Վասն զի, ինչպէս որ դիտել կ'ուտայ Ֆիլադէլփ, Հափհափ մը պարզ հարբուխը կրնայ շատ անգամ կրիթին տարածուելուն սկզբնապատճառ ըլլալ:

Աւելորդ է ըսելս թէ ինֆլուէնցայի ժամանակ տղաք պէտք են տաք բռնուիլ եւ խոնաւ ու ցուրտ օդերուն զուրս չելլել:

Հակէպուհ եւ Հօֆման բժիշկներուն նախազգուշական զրբութիւնները խիստ լաւ արդիւնքներ տուած են:

Ինֆլուէնցայի եւ ինչպէս նաեւ ուրիշ զանազան հիւանդութիւններուն զարմանին համար, անունըը մեծ դեր ունի. Տարիքոտ տղոց կազդուրիչ եւ զիւրամարս անունը պէտք է տալ. Յայտնի է թէ համաճարակի ժամանակ կաթնակիր տղաք չեն կրնար կաթէն կտրուել. Եթէ ընդհակառակն տղաք յամառիւն եւ չուզեն անունդ առնուլ, այն ատեն նախամեծարելի է բժշկական դործիքներու օգնութեան դիմել:

Յ. Աւն.

ՎԵՐԵԼՔ

Մարդ երկրագնտի մակերեւոյթը չուսումնասիրած՝ խընդ-
րեց երկնից գաղտնիքը կորույն, եւ այս բուռն փափագը գոհա-
ցունելու համար ամէն ջանք ի զործ դրաւ մինչեւ ցարդ՝
Գիսնալով թէ իրեն անկարելի է մթնոլորտէն դուրս ելնել ու
անծանօթ անջրպետներն արշաւել, շատացեր է աչքերովն ու
մտքին զօրութեամբ հասու լինել բնութեան գաղտնեացի Բայց
ըսել չէ թէ յուսահատեր է մթնոլորտի մէջ ուղեւորելու հնար-
ներու հետամուտ լինելէ, ընդհակառակն, աւանդութիւնք եւ
պատմութիւնը կը յայտնեն թէ մարդ միշտ տածեր է զայս իղձ
եւ թէ զայն իրագործելու համար հանապազ փորձերու ձեռնար-
կեր է:

Յունական աւանդութիւն մը կը պատմէ թէ Թեթալոս, Մի-
նոսի զայրոյթէն խոյս տալու համար, մեղրամոմէ եւ փետուր-
ներէ թեւեր յօրհներ է իրեն եւ Իքարիոս որդւոյն համար եւ
թէ ելեր է սորա հետ Լարիւրիւնթոսէն զոր ինքը կառուցեր էր
եւ յոր բանտարկուեր էր ապա Բայց նախ ասկայրեր է որդւոյն
որ շատ չբարձրանայ որպէս զի մեղրամոմը չհալի արեգական
ճառագայթից տաքութենէ: Անխոհեմ երիտասարդը՝ օդոց մէջ՝
չուտ մոռցեր է հայրական յորդորը. սկսեր է բերկրանօք ճախ-
րել ի վեր, մեղրամոմը հալեր ու ինքն ալ ինկեր է ի ծով կղզ-
ւոյ մը քով որ նորա անուամբ Իքարիա կը կոչուի:

Կը պատմուի թէ Գրիստոսի թուականէն չորս դար առաջ,
Պղատոնի ժամանակակից եւ բարեկամ, Տարենտացի Արհիթաս
փայտէ թռուցիկ աղաւնի մը կերտեր է, բայց սա չէր կրնար
եղեր կանգնիլ իյնալէ յետոյ, Կ'ըսուի թէ թռուցիկ լաղալիկի
(«-չ-բ-ն-») հնարողը նոյն Արհիթասն եղած ըլլայ:

Առաքելոց ժամանակ կ'ապրէր Սիմօն անուն մեքենագործ
մը, զոր Սիմօն մոդ կը կոչէին: Սա թռչելով հասեր է Ներօն
կայսեր ապարանաց բարձրութեան, մեր թուականի 664 տարին,
բայց քարերու վրայ ինկեր ու մեռեր է:

Ժ.Գ. դարուն մէջ Ռօփէ Պաքօն թռչելու համար մեքենայ
մը կ'առաջարկէ իւր Յաղագս սքանչելի կարողութեան արուես-
տից եւ բնութեան վերնագրով երկատիրութեան մէջ: Պաքօն
կ'ըսէ թէ կարելի է թռչելու համար մեքենայներ չինել, որոց

մէջ մարդ նստած լինելով դարձունէ թեւ մը որ օդը ծեծելու սահմանուած է:

ԺԵ դարուն վերջերը, Բերուզացի Ժան Պաթիսթ Տանթէ արուեստական թեւեր շինեց որովք կարելի էր բարձրանալ յօղը: Շատ անգամ փորձեց, կ'ըսեն, սոյն թեւերը, սակայն, օր մը, շատ վեր ելաւ եւ մեքենային երկաթներէն մին կոտրելով ինկաւ մայր եկեղեցւոյ վրայ ու աչգրը կոտրեցաւ:

Նմանօրինակ աղէտ մը պատահեցաւ գիտնական անգղիացի պենետիկտեան Օլիվիէ տը Մալմէսպրիի Յօրինեց թեւեր թեթալուիններուն նման, որոյ նկարագրութիւնը կարգացեր էր Ուիլիոսի մէջ, եւ բարձրացաւ յօդս, հազիւ հարիւր քսան քայլ յառաջացեր էր ինկաւ գետին ու սրունքները կոտրեցան:

1678ին, Ֆրանսայի Մէն գաւառին մէջ, Պէսնիէ անուն մեքենագործ մը թռչելու համար հնարեց մեքենայ մը որ ունէր չորս թեւեր զորս հեղձեալէ ստքերով ու ձեռքերով կարելի էր շարժել: Սոյն մեքենայով ուրիշ բան չկրցաւ ընել բայց միայն ամօքել անկման արագութիւնը բարձր աշտարակի մը վրայէն նետուելով:

Լուդովիկոս ԺԴի ժամանակ Ազար անուն մէկը ի Սէն — Ժէրմէն դէպ ի վար թռչելու փորձ մը փորձեց, բայց զուգակշռութեան պայմաններու պակասութեան պատճառաւ գետին ինկաւ ու ծանրապէս վիրաւորուեցաւ:

1772ին Տէֆօրթ արբան փորձեց յէթամբ (Ֆրանսա) նաւարկել յօդս: Իւր մեքենային կը բաղկանար նաւակէ մը որոյ յօդեր էր յոյժ լայն թեւեր: Մեքենայն մի ժամու մէջ 30 փարսալս աւրագութիւն պիտի ունենար: Բայց փորձին օրը խեղճ աբբան ի զուր պարզեց եւ շարժեց նաւակին թեւերը, սա տեղէն չելաւ եւ «գոցցիս», կըսէ ժամանակակից մը, «աւելի կը հաստատուէր գետնի վրայ»:

Ի Բարիզ տը Պաքլիլ մարդիզը իւր պալատին պատուհաններէն մէկէն թռաւ եւ ինկաւ Սէն գետին վրայ գտնուող նաւակի մը մէջ:

1782ին Պլանշար հնարեց թռուցիկ նաւ մը որոյ թիւեր եւ թեւեր յօդեց յուսալով որ կարող ըլլայ զայնս ուղղել:

Ի 5 հոկտեմբեր 1812 Տէկէն գերմանացին թռչիլ փորձեց ի Բարիզ: Ուսերուն թեւեր կապեր էր եւ օդոյ մէջ կարենալ կենալու համար չուանով կախուեր էր փոքրիկ օդապարիկէ մը:

Փորձը չյաջողեցաւ եւ Տէկէն ծաղու նիւթ եղաւ Բարիդի լրացրաց մէջ:

1854ին Լըթիւր եւ 1874ին Տը Կրուֆ փորձեցին թեւերով թռչիլ, երկուքն ալ օդապարիկով վեր ելեր եւ սուր նետուեր էին միջոցին մէջ: Հետեւանքոր այս եղաւ որ երկուքն ալ ինկան գետին եւ զոհ դացին իրենց փորձերուն:

Արդ, յայտնի է թէ մարդ բնաւ կարող պիտի չլինի իւր նիւթական ուժովը թռչիլ: Ասոր համար պէտք է որ թեւեր կապէ իրեն, որ հաստատուն եւ թեթեւ լինելով՝ մեծատարած ըլլան միանգամայն. իսկ մարդ երկու ձիւռ ոյժ ունենալու է այդ թեւերով օդոյ մէջ բարձրանալու ու թռչելու համար. թող այլ հանգամանք ու պայմանք որոց յիշատակութիւնը երկար կը լինի հոս:

Քանի որ բնութիւնը տուած չէ մեզ օդոյ մէջ կենալու համար պէտք եղած ոյժը, գիտնականք կը յուսան թէ զիտութեան ձեռքով ստանանք օր մը մեր ոյժէ աւելի զօրութիւն մը որով կարողք ըլլանք հասնելու նոյն նպատակի. եւ կը կարծեն թէ ելեկտրականութիւնը մեծ դեր պիտի խաղայ յայտմ:

Արդ, մարդիկ այս ճշմարտութեան համոզուելով թողուցեր են թեւերով թռչելու խորհուրդը եւ կը զբաղին օդային նաւարկութեամբ օդապարիկի մէջ:

Մօնկօլֆիէ իմացեր էր Պլանչարի նաւուն թիւրուն ամէն տեսակէտով անօդուտ լինելը: Օդոյ մէջ ուղղուելու միակ միջոց կը նկատէր օդոյ զանազան հոսանայ զիտութիւնը, յոր եւս չենք կրնար վստահիլ:

Ժօզէֆ Մօնկօլֆիէ հնարեց նախ օդապարիկը 1783ին: Առաջին փորձը տեղի ունեցաւ տաք օդով լցած գնտով՝ ի 5 յուսնիս յիշեալ տարւոյ, յԱննօնէ, Մօնկօլֆիէ եղբարց կողմանէ, ի ներկայութեան ընդհանուր ժողովոյ Վիվարէի: Օգոստոսի 27ին երկրորդ փորձ մը կատարուեցաւ ի Բարիդ: Սեպտեմբերի 19ին պաշտօնական փորձ մը տեղի ունեցաւ ի Վէրսայ: Մօնկօլֆիէ եղբարց ձեռքով. օդապարիկին կապեր էին վանդակ մը յորում կային ոչխար մը, ռազ, բազ մը եւ աքաղաղ: Հոկտեմբերի 21 ին միայն մօնկօլֆիէր մը բարձրացաւ նաւակին մէջ մարդ ունենալով, իսկ ջրածին կազով լի օդապարիկն առաջին անգամ թռաւ Թիւրիլըրիէն ի 1 գեկտեմբեր 1783, նաւակին մէջ կար բնարան Շարլ, որ զայն հնարեր էր:

Ահա ինչ որ ժամանակագիրք կը պատմեն հոկտեմբեր 21ի

փորձին նկատմամբ: Լուղովիկոս Ժ.Ջ. դ նախ չէր ուզած հրաման տալ որ նաւակին մէջ մարդ գտնուէր, կը կարծէր թէ մարդիկ պիտի մոլորէին եւ մօնկօյձիէրի հուրը վտանգի պիտի ենթարկէր նոցա կեանքը կամ հրդեհ պիտի սփռէր ճամբուն վրայ: Ուստի որոշեց որ նաւակին մէջ դնէին երկու հոգի որ մահուան դատապարտուած էին: Իսկ Բիլաթը տէ Ռօզիէ չկրցաւ. հանգուրժել որ անարգ չարագործներ պատիւն ունենան նախ բարձրանալու յօդս: «Աղաչեց, պաղատեց ու յաջողեցաւ առաջին վերելքը կատարել մօնկօյձիէի մէջ իր բարեկամ տ'Արլանտ մարդիկին հետ: Պէնժամէն Գրանքլին ներկայ էր եւ ստորագրեց տեղեկագիրը:» Աւանդ. երկու տարի ետքա երիտասարդ օդաչուն զոհ գնաց անխոհմութեամբ փորձելով անցնիլ Գրանսայի ծովագերքէն յԱնգղիա: Հաղել լարձրացեր էր, օդապարիկը պատռեցաւ եւ հէք երիտասարդը գետին ինկաւ եւ ոսկորները ջախջախեցան: Քսանուլթ տարիկան էր եւ պիտի ամուսնանար աղջկան մը հետ որ կ'ուսանէր ի Պուլօներ, վանքի մը մէջ, Կ'ըսեն թէ սա եւս մնաւ ութ օր ետքը այն աղէտէն որ իրմէ կորուցեր էր իւր խօսեցեալը:

Յ2 մարտ 1784 Պլանչար օդապարիկի մը մէջ բարձրացաւ ի Բարիդ, մէկ ժամ եւ մէկ քառորդէն իջաւ ի Պիլանքուր, կարծելով թէ ղեկը գործածելով հեռացեր էր Սէն գետէն, մինչդեռ իւր օդապարիկին ուղղութեան փոփոխումները հետեւանք եղած էին միայն օդոյ հոսանաց փոփոխութիւններուն:

Ի 25 ապրիլ 1784, ի Տիժօն, Կիւթօն տը Մօրիօ բարձրացաւ օդապարիկի մը մէջ որոյ ընթացքը կը յուսար ուղղել: Օդապարիկին ունէր թիւեր, առագաստներ եւ ղեկ մը. նաւարկութենէ յետոյ պնդեց թէ յաջողութեամբ գործածեր էր զայն օդապարիկին ընթացքն ուղղելու համար: Ի 12 յունիսի նոյն տարուոյ կրկնեց սոյն փորձը, վերստին պնդեց թէ ղեկը կ'ուղղէր օդապարիկը եւ թէ թիւերը կը մղէին զայն: Սակայն յայտնի է որ օդոյ հոսանքը միայն կը մղէին օդապարիկը եւ թէ թիւերն անօգուտ էին:

Այնուհետեւ մի եւ նոյն փորձերը միշտ անյաջողութեամբ բազմիցս կրկնուեցան դարուս առաջին չիսոյն մէջ, իսկ օդային նաւարկութեան բուն պիտական փորձը առաջին անգամ տեղի ունեցաւ 1852ին:

Նոյն տարուոյ սեպտեմբերի 24ին Պ. Հանրի Ժիֆար յօդս բարձրացաւ օդապարիկի մը մէջ որոյ երկայնութիւնն էր 42

մեզր, տրամագիծը 12 մեզր եւ պարունակութիւնը 2400 խո-
րանարդ մեզր: Նաւակին մէջ կար չոգեշարժ մեքենայ մը, որ
եռաճիւղ անիւ մը կը դարձունէր. սորա ալ տրամագիծն էր 3
մեզր եւ լողկէի մէջ 110 անգամ կը շրջէր: Մեքենայն երեք ձիու
ոյժ ունէր, որ հաւասար է 20 — 30 մարդոց ոյժի: Պ. Ժիֆար
յաջողեցաւ զեկովը դարձունել նաւակը եւ զգալապէս չեղել
հողմոյ ուղղութիւնէ, կարող եղաւ մանրերկրորդի մէջ 2-3 մեզր
յառաջանալ: Եթէ օդը խաղաղ եղած ըլլար, պիտի կարենար առ-
ջի տեղը վերադառնալ, բայց հողմոյ արագութիւնը մեքենային
ոյժէն շատ աւելի էր: Ինչ եւ իցէ կրնանք ըսել որ նոյն օրու-
նէ սկսեալ զանուեր էր օդապարիկներուն բնթացքն ուղղելու
հնարը: 1855ին Պ. Ժիֆար երկրորդ փորձ մ'ալ ըրաւ որ առա-
ջինէն աւելի յաջողութիւն գտաւ:

Ինչպէս կրնայ ըլլալ որ յիշեալ կրկնակի յաջող փորձերէն
յետոյ Պ. Ժիֆար չձեռնարկեց զարգացունելու իւր զիւտը: Ծախ-
քը չէր կարող վնասեցունել զինքը, քանզի մեծատուն էր. եւ
իւր հմտութիւնը եւ գիտութեանց համար ունեցած ճաշակը մը-
ղելու էին զինքն կրկնելու օդային նաւարկութիւնները: Բայց
հիշ, գոզցես շատացաւ այնուհետեւ ստացած յաջողութիւններով:

Պ. Կապրիէլ Եօն, որ Պ. Ժիֆարի երկրորդ փորձին մաս-
նակցեր էր, հրատարակեց 1883ին ուղղելի օդապարիկի մը օրի-
նակը. սա 60,000 խորանարդ մեզր պարունակութիւն ունի, եր-
կայնութիւնն է 150 մեզր, լայնութիւնը 30 եւ կարող է ժա-
մու մէջ 50 — 60 հազարամեզրի արագութեամբ նաւարկել:
Կարելի է այս օդապարիկով յաջողութեամբ ուղեւորիլ ի վեր,
բայց զայս իրադրութիւն համար մի քանի հարիւր հազար ֆրանք
ծախսելու է: Յուսալի է որ այս ծախսը ընեն հասնելու համար
նպատակի մը յոր խորհեր են մարդիկ հին ժամանակներէ մին-
չեւ ցարդ ու շարունակեն կատարելագործելու Ժիֆարի փառա-
ւոր զիւտը որ ասպարէզ պիտի բանայ մանաւանդ աստղաբաշ-
խական անակնկալ գիտողութեանց ու զիւտերու:

Յ. Վ. ԱճէԿեան

Վիճակագրական

ԼՈՆՏՈՆԻ ԱՂՔԱՏՆԵՐՈՒՆ ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ՅՈՒՅԱԿԸ

Պ. Charles Booth Լոնտոնի վիճակագրական ընկերութեան նիստերուն հաղորդած է ղրտական եւ վիճակագրական տեսութիւն մը. բովանդակութիւնը կը գնենք հոս:

Ինչպէս որ գիտենք Անգղիոյ մայրաքաղաքն երեք շրջանակներու բաժնուած է. փոքր շրջանակը քաղաքին կեդրոնն է, մեծն՝ Ոստիկանութեան յատուկ է եւ 6 միլիոն բնակիչ ունի, իսկ միջինն, որուն միջին դարուն մէջ Board of Works կ'ըսէին, այժմեան London Council ըսուածն է: Booth մասնաւորապէս այս վերջին շրջանակն իր քննութիւններուն առարկայ ըրած է, որուն բնակչաց թիւն՝ ըստ 1891 պաշտօնական վիճակագրութեան՝ 4էն մինչեւ 4, 200,000 կը հասնի: Ընդհանրապէս Լոնտոնի կեդրոնին եւ երկրորդ շրջանակին բնակիչները չեն աճեր. այլ ընդհակառակն:

Booth վիճակագրական ընկերութեան հաղորդած տեղեկութիւններուն մէջ զլիաւորաբար Լոնտոնի բնակիչներուն աղքատութեան վրայ կը ծանրանայ: Սակայն իր հաստատելու եւ ապացուցանելու եղանակը թերի է, վասն զի իր եղանակովը չենք կրնար գտնել տիրող աղքատութեան նախնական պատճառները: Ինքն տուներու թիւէն եւ բնակարաններու ստորաբաժիններէն հետեւութիւններ կը հանէ. չատ չատ իր համեմատական ցուցակէն անպամ մի եւս ապացուցած կ'ըլլանք Լոնտոնի պէս քաղքի մը բնակարաններուն քիչ ըլլալը:

— Լոնտոնի տուններուն համապոլմարն է 630,569, որոնք հինգ կամ նուազ ստորաբաժանումներ ունին:

Մէկ բաժին ունեցող բնակարանաց թիւն է 172,802

Երկու » » » » 189,707

Երեք » » » » 153,189

Չորս » » » » 115,771

Մէկ բաժին ունեցող բնակարաններու թիւերէն 60,114 մէկ բնակչօք. 55,766 երկու բնակչօք. 29,005 երեք բնակչօք. 16,111 չորս բնակչօք. 7,409 հինգ բնակչօք. 2,871, վեց բնակչօք. 6,879 եօթն բնակչօք. 231 ութ բնակչօք. 72 ինն բնակչօք.

27 տասն բնակչօք. 19 տասնումէկ բնակչօք, 12 մէկ կամ աւելի բնակչօք:

Այս առաջին դասակարգութիւնն որչափ որ ալ ճիշտ ըլլայ, սակայն զիւրաւ չենք կրնար ասոյցոյց մ'ունենալ, Ch. Booth մէկ տան մէջ երեք ընտանիք բնակելէն չի կրնար եզրակացընել աղքատութիւնը. որովհետեւ գիւղերուն մէջ երեք եւ նոյն իսկ աւելի ընտանիքներ մէկ տան մէջ կը բնակին եւ աղքատ չեն:

Երկու բաժին ունեցող բնակարաններն են. 16,106 մէկ ընտանիքով, 46,075 երկուքով, 40,588 երեքով, 37,436 չորսով, 24,013 հինգով, 15,326 վեցով, 8,383 եօթնով, 4,195 ութով, 1,580 իննով, 463 տասնով 139 տասնու մէկով եւ 59 մէկ կամ չատ ընտանիքով: Այս երկրորդ դասակարգին աղքատութիւնն աւելի է:

Իսկ միւս երկու դասակարգերուն համար համեմատութիւնը բոլորովին կը փոխուի:

Երեք բաժնով բնակարաններուն թիւն է. 5,822 մէկ ընտանիքով, 27,246 երկու ընտանիքով, 29,161 երեքով, 26,796 չորսով, 22, 961 հինգով, 17, 785 վեցով, 11,953 եօթնով, 7,673 ութով, 3,406 իննով, 1,377 տասնով, 495 տասնումէկով, 209 մէկ աւելի ընտանիքով: 12 եթէ 4ի վրայ բաժնելու ըլլանք, մէն մի բնակարանի համար երեք ընտանիք կ'իյնայ. այս համեմատութենէս չենք կրնար աղքատութիւնը կռահել:

Չորս բաժնով բնակարանաց թիւն է. 1,864 մէկով, 11,649 երկուքով, 16,945 երեքով, 18,896 չորսով, 18,175 հինգով, 16,394 վեցով, 12,801 եօթնով, 8,952 ութով, 5,203 իննով, 2,673 տասնով, 1180 տասնումէկով եւ 569 տասներկուքով: Արդ 12ը 4ի վրայ բաժնելով, մէն մի բնակարանի վրայ 3 հոգի կ'իյնայ: Այս վերջին դասակարգը բոլորովին զերծ է աղքատութենէ:

Այսպիսի վիճակագրութեան վրայ յենով, Ch Booth 4 զանազան դասակարգերու կը բաժնէ Լոնտոնի բնակիչները:

1 — Այնպիսի աղքատներ, որոնք աւուր հացի կարօտ են ասոնց թիւն է 354,404, այսինքն 8 4 %.

2 — Անոնք որ զիւրակեաց չեն եւ նեղութեան մէջ են. ասոնց թիւն ալ կը հաշուի 938,193, այսինքն 22 3 %.

3 — Ըստ կամու աշխատողները (of comfortable), թուով 2,166, 503, այսինքն 51 5 %.

4 — Հարուստներն, թուով 749, 950, այսինքն 17 3/4% Այս չորս բաժանմունքները շատ ճիշտ չեն:

Նախ եղած ստորաբաժանումէն ալ կը հետեւի ոմանց ըսածներուն ստոյգ չ'ըլլալը, որովհետեւ Լոնտոնի պէս քաղքին բնակիչներուն մէջ աղքատաց թիւը համեմատաբար շատ չէ: Քաղքին բնակիչներուն համագումարը 4, 300,000, արդ այս թիւին երկու երրորդ մասը ըստ կամա աշխատողները են:

Ուրեմն Լոնտոնի բնակիչներուն մեծագոյն մասը դիւրակեաց են:

2 — Ch. Booth մեզի տուած 30 % թիւը սիւալ է, որովհետեւ բնակարաններուն համեմատական թիւէն աղքատութիւնը չի կրնար կռահուիլ, արդեամբ ալ եթէ 5 աւելի ընտանեօք ընակարաններուն գումարը կ'ընէ կլոր հաշուով 630,569, այն տունն եթէ այս հաշուին մէջ առնունք նաեւ այն բնակարաններն, ուր 3 եւ աւելի ընտանիքներ կը բնակին, կ'ունենանք այսպիսի համեմատական մը 5 50%: Իսկ երեք ընտանիքներուն բնակարաններէն կ'ունենանք 11%: արդ այս համեմատականէս կը հետեւի թէ Լոնտոնի աղքատներուն թիւն է 30%:

Շատ պարզմտութեամբ Ch. Booth աղքատ կը համարի այնպիսիներն, որոնք միայն եւ միայն իրենց աւուրչէքովը կ'ապրին. հարկաւոր չէ մարդս comfortable ըլլայ աղքատ չ'ըլլալու համար: Բուն սղքատ համարուողներուն գումարն իրեն նշանակած 354,400 թիւն է:

Ուրեմն առանց վարանելու կրնանք Ch. Boothի վիճակագրական ցուցակն ուղղել եւ Լոնտոնի աղքատներուն թիւն 350,000 դնել:

Այս զտասարուութիւնը ճիշդ եւ յարմար ալ է պաշտօնական վիճակացոյցներուն:

Միսն երկար ժամանակ քարմ պահելու նորագիտ եղանակը

Թարմ միսն ամէնէն շատ կը սպառուի մանաւանդ Մայրաքաղաքներու մէջ, քառորդ դարէ ի վեր թարմ միսն սպառումը կրկնապատկուած է: Այս բանիս համար շատ խնամք կը տարուի մսի թարմ մնալուն, անասնաբուծութիւնը հետզհետէ

մեծ ընդարձակութիւն գտած է մանաւանդ յԵւրոպա, ուր աւ
մէնէն շատ կը սպառուի թարմ միսը. Եւրոպացիք շատ մաս-
կեր են: Թարմ մսի արտածութիւնը գեղմնական վաճառականու-
թեան գլխաւորագոյն տարրերէն մին է, այսպէսով ցորենի եւ
րեսէն փնասուող գիւղացիները մսի արտածութենէ կը շահին:

Որչափ որ ալ պաճառաբուծութիւնը յառաջացած է, որով
եւ մսին գինն ալ ինկած, սակայն թարմ մսին գինը միշտ նոյն
է եւ յաճախ ալ կը բարձրանայ:

Այս երեւոյթն ալ շատ մը պատճառներէ յառաջ կուգայ:

Առաջին պատճառն վաճառականութեան մէկ թերի կազ-
մակերպութիւնն է, վասն զի մսավաճառութեան արուեստին բո-
ւանդակն մի քանի աղբեցիկ արհեստապետներուն ձեռքն է.
ուստի ասոր առաջն առնելու համար հիմա սկսած են Ամերի-
կայի մէջ միան ցրտի աղբեցութեամբը սառեցնել եւ այսու
թարմ պահել: Սակայն այս պրոցէսն ալ քիմիական ամենա-
դժուարին փորձերէն մին է:

Սառուցման զանազան դրութիւններ կան, ուստի ա՛րդ-
ջական յաճախումը կարելի կ'ըլլայ միայն այն ատեն երբ միան
իր յատկութիւնները չի կորսնցընել: Ամերիկայի մէջ այս դրու-
թիւնը չի յաջողեցաւ. Գաղղիացիք փորձը շարունակեցին եւ
գտան եղանակ մ'որով միսը թէ՛ թարմ կը մնայ եւ թէ՛ իր ոյժը
չի կորսնցընել:

Billancourt առժամանակեայ գործատուն մը շինուեցաւ
ուր այնպիսի աստիճաններ կարելի եղաւ յառաջ բերել, որ միան
մէկ վայրկեանի մէջ խտանալով կը խտանար, եւ սառելով ինք-
նիրեն կը պահէր իր ոյժը:

Եթէ այս փորձերը տեւականութիւն եւ ընդունելութիւն
գտնեն, վաճառականութեան համար նոր հորիզոն մը կը բացուի:

Յ. Ս. Է. Ա. Ն.

ՊՈՒԿՈՅԻ ԵՐԻՑՈՒ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՍՐԲՈՒՀԻ ՄՈՆԻԳԱՅԻ

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ Վ. ԱՔԻԿԵԱՆ

(Շարունակութիւն) (*)

Այսու ամենայնիւ, այն նորածին առաքինութեանց անուշ
նշոյլից մէջ, Սրբուհի Մոնիգայի վրայ երեւցաւ՝ չեմ ըսեր ըիծ
մը, բայց անոր թեթեւ մէկ ստուերը, զորն որ երբեմն Աստուած
թոյլ կուտայ որպէս զի միշտ արթուն եւ միշտ խոնարհ պահէ
սրբութեան զիմով հոգիքը։ Այս բարեպաշտ մանկան պաշտօն
մը յանձներ էին։ (Ինչպէս ընդհանրապէս սովորութիւն է դե-
ռահաս աղջկանց ծառայութիւն մը տալը՝ զանոնք տան կառա-
վարութեանը կամաց կամաց վարժեցնելու համար) ամէն օր
շտեմարանէն զինին ինքը պիտի հանէր «Ուստի» կ'ըսէ սուրբ
Օգոստինոս, կը հանդիպէր երբեմն որ անօթը ծռած ժամանակ,
զինին ուրիշ ամանի մէջ վազցրնելէն առաջ՝ նախ իւր չրթունք-
ներուն կը մօտեցնէր, ոչ թէ զանիկայ ախորժելուն համար,
մանաւանդ թէ տեսակ մը ընդդիմութիւն ունէր զինւոյ համար,
այլ ճարտարութիւնը վերձեւու, կամ հետաքրքրութիւնը յագե-
ցնելու պատրուակաւ, ինչպէս որ լնական է ամէն տղայոց ար-
գելուած բանին զանցառութեան հաճոյքը, եւ որուն համար բա-
ւական է ծնողաց կողմէն յանդիմանութիւն մը կամ սոսկ ազ-

(*) Տե՛ս Պարիս Ե. Տաբէ, Եւ 7 .

դարարութիւն մը զեռահաս մանկանց սիրտը ուղղելու համար այնպիսի բաներէն Բայց ինչպէս որ փոքրիկ թերութեանց արհամարհանքը կամայ կամաց մեծագոյններու ճամբայ կը բանայ, ասանկ ալ Մոնիգա ամէն օր կաթիլ կաթիլ վրայ աւելցընելով լեցուն պղտիկ գաւաթ մը վերջապէս խմելու կը սկսի։ Ո՞ւր էր այն ժամանակ իւր այնքան զգոն կառավարունին, ո՞ւր կը մնային իւր խիստ արգելքները։ Եւ ի՞նչ դարման կարելի էր տալ այնպիսի դաղտնի հիւանդութեան մը, եթէ զո՛ւ՝ ո՛ր Տէր, անոր վրայ չհսկէիր։ Իւր հօրը եւ մօրը բացակայութեան ժամանակ՝ զո՛ւ միշտ իրեն քովն էիւ, դուն կ'ուղղես, կը փրկես հոգիքը նոյն իսկ երբեմն չար մարդկանց ձեռքովը։ Ի՞նչպէս ըրիր, ո՛վ Աստուած իմ, ի՞նչ կերպով զանիկայ բժշկեցիր։ աղախին մը Մոնիգայի հետ մէկտեղ շտեմարանը կ'իջնար, որն որ կամակից ականատես էր իրեն այս թերութեանը։ Օր մը այս աղախնոյն բերնէն կծու հեգնութիւն մը կ'ելլէ, եւ նոյն ընդ նոյն Աստուած անով կը բժշկէ զանիկայ, իբր անտեսանելի երկապոյրի պոզովատէ դաշոյն մը՝ որով մէկէն արմատէն իը խլէ այն փտուութիւնը։ Ինչպէս շատ տնգամ կը հանդիպի, աղախինը կը նեղանայ բանի մը համար իւր մանկահասակ տիրուհոյն, եւ իրեն այս յանցանքը երեսը կը զարնէ, ոչ թէ զանիկայ ուղղելու, այլ խայտառակելու դիմամբ, եւ նախատական խօսքով մը զանիկայ շատ քնի՛ք խեղ կը կանչէ։ Այս կծու խօսքէն խորին խոցուելով, Մոնիգա կը կարմրի, եւ ճանչնալով իւր թերութեան տգեղութիւնը, կը զղջայ եւ ցմիշտ կ'ուղղուի այն արտէն, ոչ ըսուի նաեւ թէ նոյն վայրկեանը առաջագործութիւն զրած ըլլայ ջրէն ի վատ ուրիշ ըմպելիք չգործածելու։ Այս յանցանքը, ինչպէս գրեթէ միշտ սրտոյ վարուց մէջ ալ կը հանդիպինք, զեռահաս օրիորդին համար ամենաբարի հետեւանքներ ունեցաւ։ Անոր աչացը մէջ զղջման առաջին արցունքը զրաւ, մահացուման ճաշակը զրգռեց, խոնարհութիւն եւ անձնուարացութիւն սորվեցուց, եւ յակամայս պատրաստեց զինքը որպէս զի ամենագութ եւ ամենաժիր արթնութեամբ կարենար հսկել օր մը իւր տղուն փառաւոր օրօրոցին վրայ զոր Աստուած իրեն պիտի յանձնէր։

Նոյն ատենները, շուրջ 348ին կամ 349ին, Մոնիգա այնպիսի դէպքի մը վկայ եղաւ, որն որ զինքը մեծ ուրախութեամբ լեցուց, եւ երիտասարդութեանը գեղեցիկ պտուղները հասնցուց, Թագաստա քաղաքը՝ ինչպէս վերը ըսինք, Դոնատոսի հերձուա-

ծոյն եւ հերետիկոսութեան մէջ ընկած էր, քսան տարիէ ի վեր այս դարհուրելի հերետիկոսութիւնը հոն ամեն անասկ խնոսութիւններ եւ երկպառակութիւններ կը յարուցանէր: Պատմութեանս հասած կէտերնիս այս չփոթութիւնները այն աստիճան սաստկացեր եւ շարունակ եղեր էին Ափրիկէի ամէն քաղաքաց մէջ, եւ այնքան կողոպուտներ եւ մարդասպանութիւններ տեղի կ'ունենային որ վերջապէս հարկ եղաւ կայսերաց միջամտութիւնը, ուստի Կոստանդ Կայսրը հրովարտակ մը հանեց որով արգիլեց այն հերետիկոսութիւնը հրապարակաւ վարդապետելը: Այս առթիւ շատ քաղաքներ ուղղափառ հաւատքը դարձեալ ընդունեցան, եւ մասնաւոր կերպով Թագաստայի բնակիչք այնպիսի ուժգին, միաձայն եւ անկեղծ եռանդով մը ճշմարիտ կրօնին հակեցան, որ յայտնի եղաւ թէ բռնագրօս հերձուածողաց ըսպառնալիքը միայն զանոնք այնչափ ժամանակ մոլութեան մէջ բռնած էին: Եւ քանի մը տարի ետքը՝ ինչպէս կ'ըսէ սուրբ Ալիքիոս, Ափրիկէի մէջ Թագաստայի պէս երջանիկ եւ Հռովմէական Եկեղեցւոյ հնազանդ քաղաք մը գտնալը կարելի չէր:

Սրբուհի Մոնիգա չսւրջ տասնըվեց տարեկան էր երբ իւր հայրենական քաղքին լաբեյաջող ազատութիւնը տեղի ունեցաւ, մինչդեռ անկից առաջ զրկուած էր՝ մոլեռանդ խմբէ մը, իւր ամենասիրելի ազատութիւնէն, որն որ իւր կրօնական ազատութիւնն էր: Տարակոյս չկայ որ Մոնիգա եւս անուշ եւ ուժգին ուրախութիւն եւ խնդութիւն մը զգացած է հայրենեացը Եկեղեցւոյ հետ միանալուն եւ սերախ կապուելուն վրայ, եւ ինչպէս ոմանց կարծիքն է, եթէ այս նշանաւոր ժամանակիս մէջ իր մկրտուիլը եւ առաջին անգամուան համար հաղորդուիլը տեղի ունեցած է, կրնանք ըսել որ նոյն առթիւ այնպիսի վսեմ եւ յորդահոս ըզգացմունքներ եւ իղձեր հեղեղած պիտի ըլլան իւր հոգւոյն վրայ, որոնք իւր ամբողջ կենացը համարանջնջելի բալասան մը եղած պիտի ըլլան:

Սակայն իւր տարիքովն հանդերձ սրբուհի Մոնիգայի բնական ձիրքերն ալ կը զարգանային, լուսարձակ եւ արդարաւորով մտախոհութիւնը անկեղծ գովասանաց արժանի դառնեցաւ այնպիսի անձէ մը որ յիրաւի կարող է դասել, եւ միանգամայն անկարող էր գովելու նոյն իսկ իր մայրը՝ ի զեն ճշմարտութեան: Սուրբ Օգոստինոս քանի քանի անգամ կը կրկնէ մեզի որ իւր մօրը մասաւոր կարողութիւնը հանձար ըսուելու արժանի էր: Յետոյ պիտի տեսնենք թէ ինչպիսի համարձակութեամբ եւ զիւ-

թուփեամբ կը խօսէր փիլիսոփայութեան եւ կրօնքին բարձրագոյն խնդրոց վրայ, եւ թէ ինչպիսի ասպնութեամբ սուրբ Օգոստինոս եւ իւր բարեկամները պիտի ընդունին իրեն բերնէն այն դժուարին խնդրոց լուծումը. «կը կարծէինք, կ'ըսէ սուրբ Օգոստինոս, որ պերճաբան եւ երեւելի անձ մը կը խօսէր մեզի»։ Սրբուհի Մոնիգայի այս խորատես եւ հաղուազիւտ խելքը արդէն կը սկսէր երեւան ելլալ. անյադ փափաք մը ունէր բան սորվելու. չատ առաջ՝ պղտիկութեան տոնն իւր ընկերացը խաղերը կը ձգէր ուշադրութեամբ մտիկ ընելու մեծերուն, մանաւանդ գիտուն եւ ծանրաբարոյ անձանց խօսակցութիւնները։ Մասնաւորապէս իւր հանւոյն ծնկուններուն վրայ երկար ժամեր կ'անցընէր, որն որ թէ՛ տարիքով եւ թէ՛ հաւատքով յարգելի կ'ին մըն էր, մարտիրոսաց սրտաշարժ պատմութիւններով՝ որոնց ժամանակակից էր, բարեպաշտ օրիորդին սիրտը ցնծութեամբ կը լեցընէր։

Այս մտաւոր ձիրքերէն ի զատ, զորս Աստուած չնորհած էր իրեն որպէս զի օր մը իւր Օգոստինոսին վրայ ամէն տեսակ ազդեցութիւն ունենար, Մոնիգա լաւագոյն եւս ձիրքերով օժտուած էր։ Բնական քաղցրութեան հետ, ինչ հոգւոյ արիւնթիւն, եւ ինչ սրտի անդորրութիւն, բան մը ամենեւին կարող էր եւ անվախ սիրտը փափուկ էր եւ գորովալից. բայց լի կըտրիճութեամբ։ Ի մի բան, այնպիսի ճոխ բնութիւն մը որ՝ ինչպէս աշխարհքիս վրայ երբեմն կը հանդիպինք, հազուադիւս ներդաշնակութեանց հետ զարմանալի անհամաձայնութիւնք ցոյց կուտայ։

(Շարայարեի)

ԱՌ ԶԵՌՆ

Բ Ա Ռ Ա Գ Ի Ր Ք

ԼԱՏԻՆԵՐԻՆ—ՀԱՅԵՐԻՆ

Ի ՊԷՏԱ ԴՊՐՈՑԱՅ

ՍՇԽԱՏԱՄԻՐԵԱՅ

Տ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ Վ . ՄԻՍՔՃԵԱՆ

ՈՒՍՈՒՅԻՉ ՀԱՅԵՐԻՆ ԼԵԶՈՒԹ ՅՈՒՐԲԱՆԵԱՆ ԴՊՐՈՑԻ
ԵՒ Ի ՀՌՈՎՄԷԱԿԱՆ ԿՂԵՐԱՆՈՑԻ

Ի ՀՌՈՎՄ

Ի ԲԱԶՄԱԼԵԶՈՒԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆԻ

Ս . ԺՈՂՈՎՈՅ ՏԱՐԱԾՄԱՆ ՀԱԻԱՏՈՅ

1893 — ՌԵՒՐ

ՊԱՏԿԵՐ տասն է. հինգ օրը մի անգամ կը հրատարակուի.

Բաժանորդագրութեան տարեկան գինն է
Կ. Պօլսոյ համար 40 դահեկան
Գաւառաց է. օտար երկիրներու համար
քղբատարի ծախքն ի միասին հաշուելով 50 « «

Խրաքանչիւր թիւ 2 դահեկան

ՊԱՏԿԵՐԻ խմբագրատունն է ի Բերա, Եեշիլ փողոց
թիւ 1, ուր պետք է դիմել բաժանորդագրութեան է. քերթին
վերաբերեալ այլ ամենայն խնդրոց համար :

RÉDACTION DU **BADGUERE**

Constantinople, Péra, rue YÉCHIL N° 1